

УДК 378.018(477)

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРАНТІВ ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Волкова Н.П., д. пед. н., професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології
Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

У статті розкрито сутність комунікативної компетентності викладача вишу. Акцентовано увагу на методологічних підходах, покладених в основу формування у магістрантів педагогіки вищої школи комунікативної компетентності. Розкрито погляди автора на зміст навчальної дисципліни «Професійно-педагогічна комунікація». Презентовано сукупність різновидів лекційних та семінарських занять, методів навчання, які є доцільними у процесі формування комунікативної компетентності.

Ключові слова: комунікативна компетентність, викладач вишу, магістрант, формування комунікативної компетентності.

В статье раскрыта сущность коммуникативной компетентности преподавателя вуза. Акцентировано внимание на методологических подходах, положенных в основу формирования у магистрантов педагогики высшей школы коммуникативной компетентности. Раскрыты взгляды автора на содержание учебной дисциплины «Профессионально-педагогическая коммуникация». Представлена совокупность разновидностей лекционных и семинарских занятий, методов обучения, которые являются целесообразными в процессе формирования коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, преподаватель вуза, магистрант, формирование коммуникативной компетентности.

Volkova N.P. FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF MASTER DEGREE SPECIALISTS OF PEDAGOGICS OF HIGHER EDUCATION IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL PREPARATION

The essence of communicative competence of a teacher at higher educational establishment has been exposed in the article. Attention has been paid to methodological approaches, used as a basis of formation of communicative competence of master degree specialists of Pedagogics of higher education. The author's views on the contents of educational discipline "Professional and pedagogical communication" have been revealed. The varieties of lectures and seminars, combination of teaching methods, which are expedient in the process of communicative competence formation, are presented.

Key words: communicative competence, teacher of higher educational establishment, master degree specialist, communicative competence formation.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми обумовлена стрімкими соціально-економічними, інноваційно-освітніми, культурними трансформаціями в житті України, які відбуваються на тлі глобальної інтеграції у світовий освітній простір, суттєвої модернізації системи освіти, зростання вимог до професійної компетентності фахівців, їх професіоналізму, конкурентоздатності. Провідна роль у реалізації цих стратегічних завдань відведена викладачу вищого навчального закладу як носію духовного, інтелектуального та культурного потенціалу, що детермінує розвиток майбутніх фахівців і суспільства як сьогодні, так і майбутнього.

Професіонал у галузі освіти має бути яскравою, інтелігентною, творчою особою, яка опанувала найновіші досягнення комплексу наук про теорію професійної освіти, володіє новітніми педагогічними технологіями, новим педагогічним мисленням, інтуїцією, здатністю до імпровіза-

ції, вільно організовує діалог із різними за фахом людьми, реальними й віртуальними партнерами, вдаючись до вербальних, невербальних засобів комунікації, активно використовуючи можливості комп'ютерних мереж для організації плідного взаємобміну інформацією, ціннісними установами якого є пріоритет освітніх інтересів особистості, педагогічна майстерність на рівні мистецтва, що забезпечується високим ступенем комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень. Суттєвий інтерес становлять праці, які розкривають концептуальні засади професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів (А. Алексюк, Є. Барбіна, О. Глузман, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, С. Золотухіна, І. Зязюн, А. Капська, Л. Кондрашова, Г. Китай-городська, А. Линенко, Л. Нечепоренко, Н. Ничкало, В. Орлов, О. Савченко, С. Сисоєва та інші).

Аналізуючи наявні підходи до професійної підготовки викладачів вишу, можна ви-

ділити як окремий напрям їх підготовку до професійної комунікативної діяльності, що розглядається науковцями під різним кутом зору: як компонент педагогічної (С. Амеліна, В. Гриньова, Л. Зазуліна, Т. Іванова), комунікативної (Ю. Пасов, І. Тимченко), мовленнєвої культури (О. Гоголь, В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький, В. Кочетова, В. Пасинок, О. Штепа), педагогічної майстерності (В. Абрамян, Н. Барахтян, О. Горська, Л. Загородня, Р. Короткова, Л. Рувинський); комунікативної компетентності (С. Макаренко, Г. Трофімова), комунікативного потенціалу (Л. Орбан-Лембрик, С. Терещук); як основа педагогічної взаємодії, встановлення професійних відносин (Г. Балл, І. Гапійчук, О. Грейліх, Я. Коломинський, Л. Кондрашова, Г. Микитюк, І. Шитова, Є. Юрківський та інші). Водночас проблема формування комунікативної компетентності майбутніх викладачів вишів у процесі магістерської підготовки залишається нагальною.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття методологічних підходів, змісту та технологій формування у магістрантів педагогіки вищої школи комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, зазначимо, що комунікативна компетентність викладача вишу забезпечує ефективність здійснення професійної комунікації в системі професійних відносин та передбачає усвідомлене розуміння цінності професійної комунікації для професійної діяльності викладача, опанування культурою і технологіями комунікацій, вербальними, невербальними й комп'ютерними засобами для збагачення комунікацій, оновлення власного комунікативного досвіду.

Комунікативна компетентність передбачає усвідомлене розуміння цінності професійної комунікації викладача, що позитивно відбиває систему цінностей комунікативних знань і визначає цілеспрямовану діяльність магістрантів щодо їх засвоєння, розуміння необхідності пізнання самого себе як комунікативної особистості (своїх переваг і недоліків), усвідомлення етичних норм і технологій професійної взаємодії засобами вербальної, невербальної, комп'ютерної комунікації, здійснення експертизи власних комунікативних дій і прийнятих рішень; сформовану сукупність узагальнених комунікативних умінь (комунікативно-мовленнєві, інформаційно-інструментальні, організаційно-технологічні, невербальні, інформаційно-пошукові) та розвинутий емоційний інтелект. Опанування магістром даним інтегральним особистісним утворенням у процесі магістерської підготовки забезпечить кваліфіковане виконання професійної, комунікативної діяльності.

Формування у магістрантів педагогіки вищої школи комунікативної компетентності базується на таких методологічних підходах:

– *особистісно-зорієнтований*. Передбачає акцентування уваги викладача на індивідуальність, самобутність, досвід, неповторність магістрантів. Сутнісними ознаками даного підходу є: суб'єкт-суб'єктне гуманне співробітництво; різноманітна безпосередня та опосередкована комунікативна активність студентів, їх розвиток і саморозвиток; проектування викладачем (магістрантами) індивідуальних досягнень в усіх видах комунікативної професійно спрямованої діяльності, їх розвитку; врахування в змісті, методиках діапазону особистісних потреб і можливостей людини в здобутті якісної освіти;

– *гуманістичний*. За даного підходу пріоритетним завданням стає становлення й формування цілісної особистості викладача вишу, здатної до максимальної самореалізації, яка відкрита для збагачення знань і сприйняття нового досвіду; безумовне позитивне сприйняття внутрішнього світу (почуттів, думок, навичок, відчуттів) значимими для суб'єкта взаємодії людьми, яке можливе за умови ставлення до його внутрішнього світу як до цінності;

– *синергетичний*. Дана методологія дозволяє розглядати педагогічний процес як складноорганізовану систему [2, с. 21]. Використання даного підходу для вирішення проблеми формування комунікативної компетентності магістрів означає, що кожний результат конкретної дії студента потребує негайного аналізу в плані його співвідношення з метою цієї дії [2]. За такого підходу створюється ситуація пробудження власних сил і здібностей магістранта, ініціювання його на власний шлях розвитку, відкриття магістрантом себе як фахівця через співробітництво з самим собою та іншими людьми;

– *партисипативний*. За даного підходу необхідним є створення умов для формування у магістрантів здатності до комунікації, спільної діяльності, попередження й вирішення протиріч, конфліктів у міжособистісному спілкуванні, професійно спрямованій діяльності. Послугування даним підходом створює умови для формування досвіду толерантної взаємодії суб'єктів освітнього процесу в системах «студент – студент», «студент – студенти», «студент – викладач», «студент – роботодавець»; співпраці між суб'єктами освітньої діяльності.

Щодо знань, які мають засвоїти магістранти, то усвідомлюємо, що вони можуть бути засвоєні лише завдяки власній пізна-

вальній активності. Отже, під час організації засвоєння комунікативних знань важливим є заздалегідь спланована діяльність, яка дозволить магістрантам екстеріоризувати їх у вигляді відповідних комунікативних дій і вчинків, збагатити особистий комунікативний досвід, зможе забезпечити досягнення тих цілей, заради яких організується засвоєння. Отже, комунікативні знання мають стати для магістранта основою для здійснення будь-якої комунікації, самореалізації, збагачення особистісного комунікативного досвіду, формування комунікативної компетентності. Виходячи із зазначеного, зміст має проектуватися не просто як знакова система (А. Вербицький [1]) плюс діяльність щодо його засвоєння, а й як предмет діяльності магістранта. Тоді засвоєння буде здійснюватися у контексті цієї діяльності, де знання виконуватимуть функції орієнтованої основи діяльності, засобів її регуляції, а форми організації навчальної роботи студентів виступатимуть як форми відтворення змісту, що засвоюється. За результатами його опанування магістранти зможуть *виробити власний погляд на комунікацію як на об'єкт педагогічного моделювання, який вимагає творчого підходу, необхідність першої комунікативної освіти.*

В основу підготовки магістрів покладено навчальний курс «Професійно-педагогічна комунікація», зміст якого органічно поєднувався з традиційними дисциплінами психолого-педагогічного циклу. Даний курс містить чотири навчальних модулі: «Основи професійно-педагогічної комунікації», «Вербальні засоби професійно-педагогічної комунікації», «Невербальні засоби професійно-педагогічної комунікації», «Комп'ютерні технології як засоби професійно-педагогічної комунікації». В основу його розробки покладено адаптований для магістрів педагогіки вищої школи зміст навчального посібника [3].

Навчальний матеріал першого навчального модуля включає розгляд таких питань: історичні витоки професійно-педагогічної комунікації; сутність, види, функції, модель комунікації; комунікативний акт як одиниця комунікації; поняття «професійно-педагогічна комунікація», її види, джерела, особливості взаємодії суб'єктів педагогічної комунікації; комунікативні знання, вміння, навички, досвід, комунікативність викладача вищого навчального закладу; інформація та її роль у професійній комунікації викладача, види інформації, способи її збереження, передачі, вільного доступу, відповідні методи обробки; розгляд педагогічного спілкування як провідного складника комунікації викладача вишу; розкрит-

тя змісту етапів професійної комунікації викладача вишу; стилі, моделі спілкування викладача; бар'єри й ускладнення, що виникають у процесі професійної комунікації; міжособистісні взаємини, соціально-психологічний клімат у педагогічному колективі вишу; педагогічні конфлікти: види, причини виникнення; вирішення та попередження педагогічних конфліктів. Цей навчальний модуль отримав назву «*Основи професійно-педагогічної комунікації*».

Основу структури другого навчального модуля складають такі питання: професійно-педагогічна мова й мовлення; сутність, функції мови й мовлення викладача; мовленнєва діяльність, індивідуальний стиль мовлення викладача вишу. Цей модуль містить інформацію про норми, стилі сучасної літературної мови; сутність вербальних засобів професійної комунікації (зовнішнє: усне й письмове; внутрішнє мовлення); розкриває поняття: культура й техніка мовлення педагога вищого навчального закладу, мовленнєві моделі взаємодії «викладач – студент». Він має назву «*Вербальні засоби професійно-педагогічної комунікації*».

Третій базовий модуль характеризує невербальні аспекти комунікації і їх роль у регулюванні взаємин, установленні контактів; співвідношення вербальних і невербальних засобів; розкриває особливості кодування – інтерпретації невербальної поведінки; характеристику невербальних каналів (міміка; дотик; жест; міжособистісний комунікативний простір; візуальна взаємодія; інтонація). Його назва – «*Невербальні засоби професійно-педагогічної комунікації*».

Четвертий модуль містить матеріал про можливість комп'ютера як засобу професійної комунікації викладача вишу; діалогу в системі «людина – комп'ютер», «людина – комп'ютер – людина». Розкриваються питання застосування у професійній комунікації інформаційних технологій, зокрема комп'ютерної технології, гіпертекстової технології, мульти- та гіпермедіатехнологій, інформаційно-пошукових систем; про комп'ютерні комунікації в режимах зв'язку «off-line» й «on-line»; труднощі, негативні наслідки впровадження комп'ютерних технологій; дистанційне навчання, його сутність, моделі, форми взаємодії. Він має назву «*Комп'ютерні технології як засоби професійно-педагогічної комунікації*».

Організація навчання передбачає дві форми – аудиторну (лекція, семінар, лабораторно-практичне заняття), яку забезпечує викладач, і самостійну, яку забезпечує студент.

Щодо засобів формування у магістрантів педагогіки вищої школи комунікативної компетентності, то доцільними виявилися

такі форми організації навчально-виховного процесу: лекція-бесіда (діалог), лекція-дискусія, проблемна лекція, лекція-аналіз конкретної ситуації, семінари-дискусії, семінари з обміну досвідом, семінари-екскурсії, семінари-обговорення окремого випадку у співвідношенні із аналізом певних ситуацій із реального життя, семінар у «малих групах», що використовується для вдосконалення вміння приймати аргументовані професійні рішення, працювати в колективі, виконувати спільні завдання, зіставляти свій особистий підхід із колективно організованим пошуком рішення; вміння перетворювати колективний досвід групи в надбання кожного магістранта, здійснювати ділову взаємодопомогу, обмін досвідом тощо); семінар – «мозкова атака», який полягає в спонуканні магістрантів до пошуку розв'язання конкретної проблеми шляхом висунення ідей, доброзичливого сприйняття їх усіма членами групи, відбору (генералізація ідей, найбільш влучних для формулювання висновків та прийняття остаточного рішення) та ін. Доцільним є використання роликів You Tube, які пов'язані з комунікативною культурою викладачів вишів. Переглянувши ці ролики, викладачі обговорюють їх з магістрантами, аналізують їх, роблять висновки, розробляють завдання до цих роликів.

Семінар надає можливість реалізувати фактично чотири стратегії навчання: *дедуктивну* – міні-лекції про певні положення навчальної дисципліни, поєднані з обговоренням змісту рефератів, доповідей і пропозицій магістрантів; *індуктивну*, за якої навчання спирається на практичний досвід, спостереження, експериментальні дані, проведення рольових і ділових ігор тощо; *скоординованого навчання* (робота в малих групах, під час якої під керівництвом викладача відбуваються дебати, дискусії, спонукальні заходи до пошуку варіантів розв'язання проблемних питань; розгляд і вивчення окремого випадку; дистанційне спілкування через засоби телекомунікації); *самонавчання* (виконання письмових, дослідних, практичних та інших робіт). Кожна з перелічених стратегій реалізується через систему оптимально дібраних методів навчання: діалогічно-дискусійні (бесіди, диспути, дискусії, дебати, «Акваріум», форум, симпозіум, судове засідання); ігрові (ділові, рольові, сюжетно-рольові, ситуативні, соціально-психологічні ігри); ситуатійного навчання (кейс-метод), виконання професійно спрямованих вправ, тренінгів, які мають реалізовуватися під час проведення лекційних та практичних занять.

Завдяки реалізації *діалогічно-дискусійних* методів навчання кожен магістрант

отримує можливість викласти думки, моделювати власні судження по відношенню до обговорюваних проблем; відбувається трансформація навчального процесу у взаємонавчання (колективне, мікрогрупове), співпрацю магістрантів і викладачів як рівноправних суб'єктів навчання на основі взаєморозуміння (формування спільного поля партнерів, що об'єднує їхні інтереси, дає змогу обопільно розглядати проблеми в конкретній ситуації), координації (погодженості, єдності дій, зусиль), узгодження (формування спільної мети, намірів, мотивації спілкування). Доцільним є послугування прийомами синектики (синектика – «об'єднання різнорідних елементів»), «Займи позицію» (забезпечує демонстрацію різних думок з досліджуваної теми), «Вогонь по ведучому» (магістранти завчасно готують проблемні питання, доповідач надає на них відповідь, наводячи докази).

Реалізація *ігрових методів навчання* передбачає моделювання життєвих, професійних ситуацій, спільний аналіз та вирішення проблем, що сприяє ефективному формуванню комунікативних умінь (комунікативно-мовленнєві, інформаційно-інструментальні, організаційно-технологічні, невербальні, інформаційно-пошукові), виробленню власних цінностей, співробітництву. Увага має бути акцентована на: *ділових* (форма моделювання професійної діяльності, імітації конкретних професійно спрямованих, конфліктних ситуацій), *рольових, сюжетно-рольових* (імпровізоване розігрування заданої ситуації), *ситуативних* (представлення обраного для розігрування фрагмента професійно спрямованої ситуації та презентація магістрантами професійних або посадових обов'язків її учасників), *соціально-психологічних* (ігри з уявними ситуаціями, що передбачають відтворення магістрантами складних ситуацій, які були реальною проблемою для певної кількості осіб; передбачають обов'язкове порівняння запропонованого студентами варіанту вирішення проблеми з фактичними рішеннями) ігри. Вони надають можливість кожному магістранту осмислити власний досвід, індивідуальні особливості, зокрема ті, що слугують джерелом бар'єрів комунікації, розкрити альтернативи поведінки у запропонованих ситуаціях, «примірити» їх на себе та апробувати їх на практиці. Серед технік реалізації вищезазначених ігрових методів обрано: відображення, дублювання, консультатійна група, паралель, ротація ролей, підтримка, стілець-співбесідник, німий помічник, перегравання, розстановка.

Під час проведення ігор доцільним є використання *методу ситуатійного навчання*,

в основі якого покладено розв'язання «кейсів», у яких у стислій формі подано основні деталі конкретної професійно спрямованої ситуації та проілюстровано її складність.

Певна роль відведена тренінгам, завдання яких – трансформування або заміна установки студентів «на пошук новизни» іншою – спрямованістю «на досягнення майстерності», здійснення особистих взаємодій з використанням спеціальних засобів. Переконані, що уміння здійснювати ефективну комунікацію, знаходити раціональні дії поведінки в конфліктних ситуаціях, упорядковані власною поведінкою в проблемних ситуаціях професійної взаємодії потребують багаторазового повторення (тренування), що важко забезпечити внаслідок традиції однократного пред'явлення інформації, обговорення, демонстрації алгоритмів діяльності. Передбачена реалізація *тренінгів*, спрямованих на формування комунікативних умінь (комунікативно-мовленнєві, інформаційно-інструментальні, організаційно-технологічні, невербальні), надання допомоги студентам в усвідомленні власних прогалин у рівні сформованості зазначених умінь.

Вивчення четвертого модулю передбачає роботу з матеріалами з Вікіпедії (робота з текстами з вищезазначеної енциклопедії, тематика яких пов'язана з процесом спілкування викладача вишу), електронною поштою (сумісне обговорення певних проблем, листування) та чатами (обговорення глобальних проблем професійної педагогіки та суперечливих освітянських питань), роботу з сервісом Youtube (робота з відеороликами, тематика яких пов'язана з процесом професійної комунікації викладача вишу), роботу з вебінарами, блогами (знайомство з матеріалами блогів, тематика яких пов'язана з процесом професійної комунікації викладача, виконання вправ на виявлення і зіставлення точок зору, позицій, підбір і пред'явлення аргументації), роботу зі Skype (студенти отримували тему, пов'язану з процесом комунікації викладача вишу, розробляли фрагмент заняття за цією темою та виступали в якості викладача, проводячи цей фрагмент у режимі реального часу за допомогою Skype зі студентами інших університетів, повідомляючи

цікаві факти за обраною темою, створюючи проблемну ситуацію, організовуючи дискусію тощо), виконання телекомунікаційних проектів тощо.

Успіх професійного становлення магістрантів обумовлений їх здатністю адекватно оцінювати себе й власну професійну, комунікативну діяльність, тобто рефлексією всіх провідних аспектів власної професіоналізації, що відповідає компетентності до другого. Під час організації процесу навчання з метою запуску у магістрантів механізму рефлексії вважаємо за доцільне створювати різноманітні професійно спрямовані ситуації, які б «змусили» їх зіткнутися з тим, що «змушує замислитися». Усвідомлення думки в процесі мислення й переосмислення відбувається в той момент, коли вона виявляє свою проблематичність, тобто під час входження магістрів в проблемну ситуацію шляхом їх включення в аналітико-оціночну, пошуково-практичну діяльність, що сприяє формуванню стійких уявлень про себе, збагачує професійний досвід.

Висновки. Узагальнення сказаного уможливило висновок про доцільність формування у магістрантів педагогіки вищої школи комунікативної компетентності. Зазначене має здійснюватися завдяки введенню спеціальної навчальної дисципліни «Професійно-педагогічна комунікація», зміст якої реалізується завдяки впровадженню у навчальний процес таких технологій навчання: діалогічно-дискусійних, ігрових, ситуаційного навчання (кейс-метод), виконання професійно спрямованих вправ, тренінгів, які мають реалізовуватися під час проведення лекційних, семінарських та практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М.: Просвещение, 1993 – 153 с.
2. Вознюк О.В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: [монографія] / [О.В. Вознюк]. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – 708 с.
3. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: [уавч. посіб.] / [Н.П. Волкова]. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 256 с.